

Диана Благоева, Ванина Сумрова
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
при Българската академия на науките
София, България

Рецензии и обзори

**Мария Кошкова. Българско-словашки речник. Т. II. (Л – По).
Научни редактори Дезидер Колар и Надежда Костова. Братислава,
Словашка академия на науките, 2013. 691 с.**

Вторият том на *Българско-словашкия речник*, издание на Словашката академия на науките, е вече на книжния пазар. Началото на проекта за създаване на такъв речник е поставено през 1998 г., а първият том е публикуван през 2004 г. Инициатор на проекта е доц. д-р Мария Кошкова от Славистичния институт в Братислава. Тя е и създател на лексикографската концепция за речника, основен съставител и редактор на том първи, единствен съставител на том втори, както и на последния том трети, върху който вече се работи. Научната редакция на представяния тук втори том на речника е извършена от доц. д-р Дезидер Колар от Славистичния институт в Братислава и гл. ас. д-р Надежда Костова от Института за български език „Проф. Любимир Андрейчин“ към БАН.

До този момент в славянската лексикография са правени само два опита за съставяне на българско-словашки речник. Съществува един останал недовършен българско-словашки речник на Л. Земкова от 1977 г., а през 1979 г. е публикуван малък словашко-български и българско-словашки туристически речник на М. Одран. Тези две издания са отдавна неактуални поради ограничения си обем и до голяма степен остарелия си словник, а освен това са и трудно достъпни за българските читатели. Ето защо с пълно основание може да определим проекта за създаване на тритомен българско-словашки речник като първи значим принос в българско-словашката двуезична лексикография.

Българско-словашкият речник се основава върху съвременна лексикографска концепция, последователно следвана при изработването на отделните токове. Тя дава възможност да се отрази в пълнота българската лексика в нейното актуално състояние и да се представят изчерпателно преводните еквиваленти на българските лексикални и фразеологични единици в словашки език.

Целите на речника – да отговори на потребностите на широка аудитория от ползватели – определят и обхвата на словника му. Освен думи от основния речников състав на българския език в речника са включени и някои диалектни или остарели лексикални единици – главно такива, които се срещат в художествената литература от по-ранен период (например диалектни думи като *либе*, *мерджан*, *мюзевир*, остарели като *лих*, *личба*, *луб*, *лето*, *мадан*, *молепсам*, *мукает*, *мутвак*, историзми като *легионер*, *мухтар*, *павликянин*, *пандур*, старинна лексика – *ложе*). Присъстват и някои просторечни думи с висока честота в речевата практика (те са маркирани със стилистичния квалификатор *субстандартно*), като например цялото словообразователно гнездо на *маскара*, също *лабав*, *лаф*, *лафя*, *мискинлък*, *мязам*. Включването на терминологична лексика (*лазурит*, *лютиче*, *пиджин*, *пиктограма*, *опус*, *нит*, *нютон*), на топоними заедно със словообразователните гнезда, които образуват (*Мозамбик*, *мозамбиканец*, *мозамбиканка*, *мозамбикски*, *Ню Йорк*, *нюйоркски*, *нюйоркчанин*, *нюйоркчанка*, *Лайпциг*, *лайпцигски*, *Нюрнберг*, *нюрнбергски* и др.), както и на абривиатури

(МВР, МВнР, НЛЮ, ОАЕ) също е от полза за читателите. Голямо предимство на речника е, че в него намират място и множество думи, съчетания и фразеологизми, появили се през последния четвърт век (напр. *лаптоп, лизингодател, липосукия, лустрирам, договор от Маастрихт, маймунско а, макроикономика, микроикономика, мезонет, мобифон, мол, мониторинг, мониторирам, мюсли, одит, одитирам, одитор, пилингмаска, пиратски запис, финансова пирамида, пера мръсни пари*). Чрез включването на неологизми се отразява най-съвременното състояние на българската лексика. Трябва да се подчертае, че към отразяването на неологичния материал се подхожда премерено, като се вземат предвид перспективите за утвърждаване на неологизмите в езиковата система. С основание се избягва включването на много актуални за определен период нови думи, които обаче имат по-скоро преходен характер и бързо се деактуализират (например названия на членове на новосъздадени партии).

Речниковите статии съдържат детайлна и изчерпателна лексикографска информация. Представят се граматичните форми и ударението на заглавната дума, и се посочва принадлежността ѝ към определена част на речта, чрез богатата система от квалификатори се определят стилистичните и функционалните особености на думата, дават се сведения за нейната рекция и съчетаемост (срв. **омо̀тавам** ... **1.** *каквò òколо когò, òколо каквò ...*; **2.** *когò ...*; **3.** *когò в каквò ...*; **м̀стене** **1.** *на каквò ...*; **2.** *на когò ...*; **3.** *на когò, на каквò ...*). Много последователно се отразяват възможните варианти на заглавната дума – словообразователни, фонетични, акцентни и пр., срв. *лазешката и лазешком, от̀върстие и от̀верстие, òрлов и ор̀лов, муабет и мухабет, либе и любе, ма̀халенка и ма̀хленка*. Привежда се изчерпателна информация за преводните съответствия на българските думи в словашки. Семантичната структура на многозначните български думи се разработва подробно с оглед на словашките преводни еквиваленти и във връзка с това в повечето случаи не съвпада със структурата от тълковните речници на българския език. Например глаголет *отигравам* е включен в *Речника на българския език* с две значения, а в разглеждания речник – с пет; глаголет *отразявам* е представен със седем значения в многотомния тълковен речник, а в *Българско-словашкия речник* – с четири. Като пример за детайлността на семантичната разработка може да се посочи глаголет *минавам*, чиято семантична структура съдържа 15 значения, глаголет *мятам*, при който са обособени 10 значения (още 8 са отделени при непреходния *мятам се*); предлогът *от* присъства в речника със 17 значения, предлогът *по* – с 19. При необходимост отделните значения на многозначните думи се конкретизират чрез различни пояснения, например привежда се антоним (срв. *м̀рсно* – противоположно *чисто*); дава се кратко обяснение на словашки, срв. **нѐщицè** ... **1.** (*malá vec, drobnot'*); уточнява се субектът, срв. **м̀тнèя** **1.** (*o tekutine*) ...; **2.** (*o očach, zraku ap.*) ...; **3.** (*o farbe*) ...

Тъй като в български, за разлика от словашки, ударението е свободно, което би могло да породи трудности при изучаването на езика, много полезно за словашката читателска аудитория е това, че българските думи навсякъде (включително в илюстративните примери, във фразеологичните единици и пр.) се посочват с ударение. Особено полезна за българските читатели пък е привежданата информация за граматичните особености на словашките съответствия – вид на глагола (свършен или несвършен), рекция, стилистични особености (ако те не съвпадат с особеностите на българската заглавка).

Особено внимание е отделено на т.нар. безеквивалентна лексика, която по правило създава доста затруднения при превод. При липса на преводен еквивалент се дава транскрипция на българската дума и кратко обяснение на нейното значение в скоби (например при етнографизми като *лада, ладувам, лазарка, ламкане, литак, баба Марта, мартеница* или при историзми като *мухтар*). В някои случаи се посочва приблизителен еквивалент в словашки, ако такъв съществува, например **Л̀азаровден** ... (*deň*) sv. Lazara.

Положителна страна на речниковата статия е специалното внимание към употребата на българските думи в контекст. Посочват се съвременни и фреквент-

ни словосъчетания, което е изключително ценно за ползвателите на двуезичен речник. Така например при първото значение на думата *любов* са приведени цяла серия примери за типични употреби: *бащина (майчина, сестринска, родителска) любов, любов към ближния, взаимна (неподелена, нещастна, ранена) любов, брак по любов, любов от пръв поглед, обяснение в любов, кълна се в любов, имам късмет в любовта, любов към литературата (към науката), любов към родния град, любов към животните*; при съществителното *опасност* намираме словосъчетанията *атомна (лавинна) опасност* и изразите *в опасност съм, излагам някого на опасност, той е без опасност за живота*; при съществителното *организация* в първо значение – *извънбюджетна (неправителствена, с нестопанска цел, синдикална) организация*; при първо значение на причастиято *печен* – *печено агне, печено месо, печени картофи, печени чушки, печен на грил, печен на скара*.

Към отделните значения след специален графичен знак – черен ромб, се привеждат и устойчиви съчетания, съставни названия, терминологични словосъчетания, словесни формули и др., включващи съответната заглавна дума. Например към първото значение на *любов* са приведени устойчивите съчетания *еликсир на любовта, платоническа любов*; към първото значение на *море* – географските названия *Адриатическо море, Мраморно море, Средиземно море, Черно море*; към първото значение на *номер* – устойчивите словосъчетания *входящ, изходящ, вътрешен (телефонен) номер* и съставните названия *държавен контролен номер (ДКН), единен граждански номер (ЕГН)*, както и типичните словосъчетания *враг номер едно и задача номер едно*; при първото значение на *организация* – съставните названия и техните абревиатури *Организация на обединените нации (ООН), Световна здравна организация (СЗО)*; при *мухоморка*¹ – терминологичните съчетания *бяла (зелена, петниста, червена) мухоморка* заедно с латинските им названия; при първо значение на *млечен* – *млечен бар, млечна зрелост, млечна киселина, млечна майка, млечни жлези, млечни зъби*.

Значително място в речника е отделено на фразеологията. При съществителното *огън* например са включени 23 фразеологични единици; при глагола *нямам* и безличния глагол *няма* – 33 фразеологични единици; богата е фразеологията и при заглавките *мост, мравка, муха, намеря, око, перушина* и др. След съответен графичен знак се привеждат устойчиви сравнения (*мрачен като облак, мрат като мухи, наблъскани като сардели (в кутия), зная като отче наш, мина като метеор, гледам като настъпена жаба, жълт като лимон, кисел като лимон, остана като гръмнат, наредени като аптекарски шишета*), фразеологизми (*през девет земи и морета, капка в морето, нося вода в морето, душа не ми остана, две думи не мога да обеля, отбия номера, бия отбой, открия Америка, наквася си гърлото, натривам муцуната, правя от мухата слон*), паремии (*който се дави в морето и за сламка се улавя; на пиян човек морето му е до колен; рибата в морето, той туря котлето; бягахме от вълци, налетяхме на мечки; казали на лисицата, а тя на опашката си; дай ми днес хляб и сол, а не утре печена кокошка*), крилати изрази (*думите отлитат, написаното остава*). Посочват се възможните варианти на фразеологизмите, на устойчивите сравнения и на паремииите: *направям / пробивам дупка в морето, сякаш гемииите ми са потънали / пропаднали в морето, пея (си) вечната / същата / една и съща песен, заплитам се / обърквам се / омотавам се / оплитам се като пиле в кълчища, зная / познавам като петте си пръстта, (намирам се) между чук(а) и наковалня(та), леко ми е на душата / сърцето, има си крушка опашка / крушката си има опашка, пилетата / пилците се броят наесен*. При липса на преводен еквивалент се привежда буквален превод или пък приблизително съответствие на българската единица в словашки, ако такава съществува. Например при пословицата *накарай мързеливия на работа, да те научи на ум*, включена в речниковата статия на субстантивираното прилагателно *мързеливия(т)*, е посочено приблизителното словашко съответствие *kým lenivý myslí, chytrý spraví*. Тъй като в славянската фразеография все още не е разработен отделен българско-словашки фразеологичен речник, с детайлното отразяване на

българските фразеологични единици (в широк смисъл) и техните словашки съответствия рецензираният речник би могъл на този етап да запълни липсата на такъв специален справочник.

Разработен в духа на съвременната теория и практика на двуезичната лексикография, *Българско-словашкият речник* е насочен към широк кръг ползватели от двете страни: българи, изучаващи словашки език, и словаци, изучаващи български език, студенти по славистика, университетски преподаватели по двата езика, научни работници, преводачи и др. Трудът вече получи заслужено признание. Неговият първи том (А – К) е отличен с две награди: „Речник на годината – 2005“, награда, присъдена от международно жури на Асоциацията на преводачите в Прага, и награда в категорията лексикографски трудове на Литературния фонд в конкурса „Матей Бел“. Вторият том на речника (Л – По) също е носител на награда: почетна грамота на Дружеството на устните и писмените преводачи в Прага.

Качествата на речника ни дават основание да го определим като ценен принос в славянската двуезична лексикография.

✉ Диана Благоева
d.blagoeva@ibl.bas.bg
✉ Ванина Сумрова
primma@mail.bg

Публикувано: 25 април 2015